

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 16 (2009)

Anthony Bryer with David Winfield, Selina Balance and Jane Isaac, The Post-Byzantine Monuments of the Pontos . A Source -Book

Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης

doi: [10.12681/deltiokms.23](https://doi.org/10.12681/deltiokms.23)

Copyright © 2015, Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κιτρομηλίδης Π. Μ. (2009). Anthony Bryer with David Winfield, Selina Balance and Jane Isaac, The Post-Byzantine Monuments of the Pontos . A Source -Book. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 16, 429–431. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.23>

Anthony Bryer with David Winfield, Selina Balance and Jane Isaac, *The Post-Byzantine Monuments of the Pontos. A Source-Book*, Aldershot: Ashgate/Variorum, 2002, xix, 310 p., fig., plates.

Ὁ Anthony Bryer εἶναι σήμερα ὁ πρῦτανος τῶν Ποντιακῶν σπουδῶν. Μὲ τὸ ἐπιβλητικὸ συγγραφικὸ του ἔργο γιὰ τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα τοῦ Πόντου ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς διακυμάνσεις τῶν ἱστορικῶν πεπωμένων τοῦ ποντιακοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν τῆς Τραπεζούντας ἕως τῆ σύγχρονη ἐποχῆ, ὁ Bryer ἔχει καταστῆ μιὰ ἐντυπωσιακὴ παρουσία ποὺ συνδυάζει τὴν ἐπιστημονικὴ ἐπιβολὴ μὲ τὴν οἰκειότητα τῆς προσήνειας καὶ τῆς φιλίας γιὰ ὅλους ὄσους ἐγκύπτουν στὴν ἱστορικὴ μελέτη τοῦ Πόντου. Στὸ ἔργο του συνυφαίνονται οἱ ἐπιστημονικὲς παραδόσεις τοῦ ἀγγλοσαξωνικοῦ κόσμου, ἡ μεθοδολογικὴ αὐστηρότητα, ὁ ἐμπειρισμός, ἡ κριτικὴ προσέγγιση τῶν συμβατικῶν παραδοχῶν μὲ τὸν διαρκῆ διάλογο μὲ τὶς ἐπιστημονικὲς συμβολές τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς τουρκικῆς ἐπιστήμης σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἔρευνα τῆς ἱστορίας τοῦ Πόντου. Ἡ μεθοδολογικὴ του προσέγγιση βασίζεται σὲ ἕνα συνεχῆ διάλογο τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας ποὺ ἐπιτυγχάνει στὸ τελικὸ ἐπιστημονικὸ προῖον νὰ ὑπερβαίνει τὴ συμβατικὴ διάκριση ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας, ἐνσωματώνοντας εὐστοχα τὴν ἀπτή καὶ ὕλικὴ μαρτυρία τῆς ἀρχαιολογίας στὴν ἱστοιογραφία.

Τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ διακρίνουν τὸ σύνολο τοῦ ἔργου τοῦ Bryer. Ἐλαβαν τὴν κλασσικὴ τους ἔκφραση στὸ δίτομο ἔργο *The Byzantine monuments and topography of the Pontos* (Dumbarton Oaks Studies ἀρ. 20, 1985), τὸ ὁποῖο ἐξέδωσε μετὰ πολὺχρονας ἔρυνες καὶ ἐπιτόπιες ἐπισκοπήσεις σὲ συνεργασία μὲ τὸν David Winfield. Πρόκειται γιὰ ἔργο κατὰ πάντα μνημειῶδες γιὰ τὸ ὁποῖο οἱ δύο συγγραφεῖς δικαιοῦνται πράγματι τὴν εὐγνωμοσύνη τῆς κοινότητος τῶν μελετητῶν τοῦ Πόντου. Ἡ προβληματικὴ καὶ ἡ μεθοδολογία τοῦ παλαιότερου ἐκείνου ἔργου [βλ. βιβλιοκρισία τοῦ Ν. Γκιολέ, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 6 (1986-1987), σσ. 419-421] συνεχίζονται καὶ στὸν ἐπόμενον ἀναβαθμὸ τῶν ποντιακῶν ἐρευνῶν τοῦ Bryer, τὴ συλλογὴ τῶν μελετῶν γιὰ τὰ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τοῦ Πόντου, ποὺ ἐνσωματώνονται στὴν τρίτη κατὰ σειρὰ συναγωγὴ τῶν μελε-

των του στη διακεκομμένη σειρά Variorum Collected Studies, όπου τὰ ἔτη 1980 καὶ 1988 ἀντίστοιχα εἶχαν φιλοξενηθεῖ ἄλλες δύο σημαντικότερες συναγωγές τῶν μελετῶν του γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Πόντου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γενικότερα.

Στὴν ὑπὸ ἀνασκόπηση συναγωγή συγκεντρώνονται μιὰ σειρά μελετῶν τοῦ Bryer καὶ τῶν συνεργατῶν του David Winfield, Selina Balance καὶ Jane Isaac, μὲ ἀντικείμενο τὰ μνημεῖα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα ποὺ ἀπαντοῦν στὴν πόλη καὶ στὸν νομὸ τῆς Τραπεζούντας. Οἱ μελέτες αὐτὲς εἶχαν ἀρχικὰ δημοσιευθεῖ σὲ τέσσερις ἐνότητες στὸ περιοδικὸ Ἄρχεῖον Πόντου, τόμοι 28 (1966), 29 (1968), 30 (1970) καὶ 32 (1972-1973). Τὰ εὐρήματα τῆς ἔρευνας εἶναι πράγματι ἐντυπωσιακὰ ὡς πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν μνημείων στὴν πόλη καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Τραπεζούντας. Μὲ τὴν περιγραφή αὐτῆ τῆς περιοχῆς τῆς μελέτης τους οἱ συγγραφεῖς δηλώνουν τὴν ὀφειλὴ τους στὸν σκαπανέα τῆς ἔρευνας τῆς χριστιανικῆς τοπογραφίας καὶ ἀρχαιολογίας τοῦ Πόντου, τὸν David Talbot Rice, ὁ ὁποῖος ἐγκαινίασε τὸ πεδίο τῆς σχετικῆς ἔρευνας μὲ ἓνα μνημειῶδες ἄρθρο στὸ περιοδικὸ *Byzantion* τὸ 1930. Λέγοντας περιοχὴ τῆς Τραπεζούντας οἱ συγγραφεῖς προσδίδουν τελείως διασταλτικὴ ἔννοια στὸν γεωγραφικὸ αὐτὸ προσδιορισμὸ: τὸ πεδίο τῆς ἐπισκόπησης τους καλύπτει ὀλόκληρο τὸν χῶρο τῶν μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὸν Ἄνατολικὸ καὶ Μεσόγειο Πόντο, δηλαδὴ τὶς Μητροπόλεις Τραπεζοῦντος, Ροδοπόλεως, Χαλδίας καὶ Νικοπόλεως-Κολωνείας καὶ ἐν μέρει τμήματα τῶν Μητροπόλεων τοῦ Δυτικοῦ Πόντου, Ἄμασειας καὶ Νεοκαισαρείας. Ἀπὸ ἓναν ἀρχικὸ ὑπολογισμό, ποὺ χρονολογεῖται στὸ ἔτος 1919, 1.800 ναῶν, μονῶν καὶ παρεκκλησίων στὴν περιοχὴ τοῦ Πόντου, ὁ Bryer καὶ οἱ συνεργάτες του σὲ μιὰ ἐρευνητικὴ προσπάθεια ποὺ διήρκεσε δεκαπέντε χρόνια μπόρεσαν νὰ ἐντοπίσουν, νὰ περιγράψουν καὶ νὰ τεκμηριώσουν μὲ σχέδια καὶ φωτογραφίες περίπου τριακόσια μνημεῖα. Ἄν καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς φαίνεται μικρὸς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἀρχικὸ ὑπολογισμό τῶν πηγῶν (μόνο τὸ ἓνα ἔκτο) εἶναι ἐντούτοις ἐντυπωσιακὸς καὶ τεκμηριώνει τὴν ἔκταση καὶ τὴν πυκνότητα τῶν ἑλληνικῶν ἐγκαταστάσεων στὸν Πόντο. Ἀπὸ τὰ 300 αὐτὰ μνημεῖα τὰ σαράντα τέσσερα ἐμφανίζονται μὲ ἀκρίβεια χρονολογημένα βάσει σωζόμενων ἐπιγραφῶν ποὺ τὰ χρονολογοῦν μεταξὺ τοῦ 1580 καὶ τοῦ 1904, μὲ τὸν μέγιστο ἀριθμὸ βεβαίως νὰ ἐντοπίζεται στὴν περίοδο τῆς μεγάλης οικονομικῆς ἀκμῆς τοῦ ποντιακοῦ ἑλληνισμοῦ μεταξὺ 1829 καὶ 1869. Ἔτσι ἡ ἀξιοσημείωτη πυκνότητα τῶν χριστιανικῶν μνημείων τεκμηριώνει τὸ ἐντυπωσιακὸ ἱστορικὸ φαινόμενο ὅτι στὸν Πόντο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ὀθωμανικῆς περιόδου καὶ ἰδίως κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα τὸ ἑλληνοφώνο χριστιανικὸ στοιχεῖο διεύρυνε καὶ ἐπεξέτεινε τὴν ἑδαφικὴ του βάση καὶ αὐτὸ σὲ ἀντίθεση πρὸς ὅλες σχεδὸν τὶς περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Στή συλλογή προτάσσεται εισαγωγή, όπου εκτίθεται ή ιστορία τής έρευνας μεταξύ 1957 και 1971, και μιá μελέτη του Α. Α. Μ. Bryer, στην οποία τίθενται τá κεντρικά ζητήματα τής ιστορίας του ποντιακού έλληνισμού πριν την έξοδο του 1923-25. Η έρευνα ολοκληρώνεται με τρία χρησιμóτατα παραρτήματα: (α) Σχολιασμένη βιβλιογραφία τής περιγητικής περι Πόντου φιλολογίας, στην οποία παρουσιάζονται τá έργα εκατόν σαράντα δύο περιγητών μεταξύ 1240 και 1969· (β) Πίνακες τών κυβερνητών τής έπαρχίας Τραπεζούντας από την άλωση του 1461 ως τó 1919 και (γ) ó Πίνακας τών 44 χρονολογημένων μνημείων μεταξύ 1580 και 1904.

Όπως γίνεται προφανές από τá προεκτεθέντα, ή συλλογή του Bryer και τών συνεργατών του για τόν Μεταβυζαντινό Πόντο συνιστά ένα ανεκτίμητο έργαλειó έρευνας και ένα ανεξάντλητο χρυσωρυχείó πληροφοριών. Άποτελεϊ τó απαραίτητο βοήθημα κάθε σοβαρής ιστοριογραφικής απόπειρας για τόν Πόντο τών κάτω χρόνων. Ό Α. Α. Μ. Bryer δικαιούται την εύγνωμοσύνη όλων τών μελετητών τής «Ρωμανίας» για την αγάπη, την κριτική ικανότητα και τή φαντασία με τίς όποιες περισυνέλεξε τά θραύσματα τής ιστορίας και τής κληρονομιάς του πολιτισμού της «ίνα μη έξίτηλα γένωνται».

ΠΑΣΧΑΛΗΣ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ